

ATT KLANDRA EN MÄNNISKA - OM RÖDEBYDRÅPET OCH GRUNDERNA FÖR PERSONLIGT ANSVAR I SVENSK RÄTT

Av Gustaf Almkvist¹

“Rättsordning, människovärde, viljefrihet, allt är bilder målade med skräck i verklighetens tomma sal...” - Gunnar Ekelöf

I det uppmärksammade Rödebymålet, där en familjefar under inflytande av en allvarlig psykisk störning dödade en av ett antal ungdomar som under en längre tid hade trakasserat familjen och nu hade trängt in på deras gård, aktualiseras den för straffrätten grundläggande frågan hur uppsåtsbegreppet är utformat med avseende på gärningsmannens medvetenhet. I artikeln diskuteras utifrån rättsfallet utformningen av den svenska straffrätts ansvarslära genom en koppling till frågan om människor i någon djupare mening kan hållas ansvariga för sina gärningar. En analys av prövningen av personligt ansvar i gällande rätt visar att den enligt författarens uppfattning centrala frågan om gärningsmannen kan klandras för sin gärning inte till fullo kan beaktas genom ansvarslärens nuvarande utformning. Ett återinförande av ett krav på tillräknelighet förespråkas.

1. INLEDNING

Natten till den 6 oktober 2007 trängde en grupp ungdomar in på familjen R:s gård i Rödeby, ett litet samhälle i Blekinge. Ungdomsgruppen hade under en längre tid på olika sätt trakasserat familjen R, vars medlemmar alla hade någon form av psykiskt funktionshinder. Staffan R, far i familjen, reagerade kraftigt på intrånget: han tog ett av sina jaktvapen, gick ut på gården och sköt mot två av ungdomarna. Den ene av dessa blev liggande med allvarliga skador, medan den andre dödades omedelbart av ett andra skott på nära håll.

¹ Termin 6, Uppsala universitet. Ett stort tack riktas till Magnus Ulväng som kommit med många givande synpunkter och kommentarer under skrivandets gång och som dessutom läst manus. Jag är också ett stort tack skyldig Joel Englund, Love Rönnelid och Hampus Stefansson, som på olika sätt har hjälpt till genom att lyssna på och diskutera idéer, läsa manus och genom att komma med konstruktiv kritik. Dedicated to the memory of my grandmother, Patricia Een, who died while I was working on this article.

Staffan R åtalades för bl.a. mord i Blekinge tingsrätt, där han befanns ha lidit av en allvarlig psykisk störning vid tidpunkten för gärningen. I sin dom den 7 maj 2008 ogillade tingsrätten åtalet med motiveringen att det inte var bevisat att Staffan R ”var[it] i sådan grad medveten om sitt handlande att han kan anses ha begått handlingarna uppsåtligt”.² Domen överklagades till Hovrätten över Skåne och Blekinge, som den 20 november 2008 dömde Staffan R för dråp och grov misshandel. Hovrätten fann, i likhet med tingsrätten, att Staffan R begått gärningarna under inflytande av en allvarlig psykisk störning. Till skillnad från tingsrätten ansåg emellertid hovrätten att Staffan R dels varit ”i sådan grad [...] medveten om vad han gjort” att uppsåt inte kunde uteslutas, dels att han i fråga om det andra skottet måste ”ha varit praktiskt taget säker (praktisk visshet) på att det skulle leda till Simon S död”.³ Denna bedömning medförde att Staffan R ansågs uppsåtlig till effekten död. Han dömdes därför, med hänsyn till omständigheterna, för dråp.

Den tragiska händelsen och dess rättsliga efterspel illustrerar på ett ovanligt tydligt sätt många grundläggande frågor i den svenska straffrätten. I denna artikel kommer därför Rödebyfallet och vissa centrala delar av straffrättens ansvarslära att undersökas i förhoppningen att dessa, i någon mån, skall kunna förklara varandra. Vad innebär det att ansvara för en gärning, och vilka krav ställs för att en människa skall anses göra det? Vilka är de huvudsakliga beståndsdelarna i prövningen av huruvida uppsåt föreligger, och på vilka grunder ansåg hovrätten att Staffan R uppfyllde dessa? Är Staffan R genom sitt uppsåt klandervärd på ett sådant sätt att en rättfärdig straffrätt kan hålla honom ansvarig för det inträffade? Och, vilken betydelse har en allvarlig psykisk störning för straffrättens utkrävande av ansvar för en gärning? Dråpet i Rödeby blottlägger problem i den svenska regleringen av personligt ansvar som leder rakt in i den innersta del av straffrätten som vi många gånger ryggar för: rakt mot frågor om moral, människors förmåga att ta ansvar och det rättfärdiga i att klandra andra människor för deras gärningar.

2. NÅGRA UTGÅNGSPUNKTER

Ibland talas i straffrättslig doktrin om objektiva och subjektiva brottsförutsättningar,⁴ vilket också är vanligt i domstolarna. En indelning i objektivt

2 Blekinge tingsrätts dom den 7 maj 2008 i mål B 2082-07, s. 86.

3 Hovrättens över Skåne och Blekinge dom den 20 november 2008 i mål B 1400-08, s. 11.

4 Se t.ex. Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Stockholm 1976, s. 75 ff.

och subjektivt är problematisk som sådan. Då många gärningsomständigheter i allra högsta grad är subjektiva medan många ansvarsomständigheter är objektiverade blir det speciellt märkligt att tala om gärningsbedömningen som objektiv och ansvarsbedömningen som subjektiv, något som kommer att visa sig i denna artikel. På senare år har huvudsakligen Nils Jareborg utvecklat ett brottsbegrepp som undviker begreppsparet objektivt-subjektivt och istället delar in brottet i två delar, otillåten gärning och personligt ansvar.⁵ Jag kommer i denna artikel att använda mig av detta brottsbegrepp, i övertygelsen att det erbjuder den idag mest långtgående analysen av vad som utgör ett brott i svensk rätt.

Vad som emellertid är viktigt att förstå är att de olika modeller och brottsbegrepp som används i straffrätten inte nödvändigtvis innehåller ett påstående om att alla andra lösningar är felaktiga. Istället utgör de olika konstruktionerna försök att precisera och analysera på djupet vad vi i svensk rätt menar med brott. Detta kan synas vara överdrivet teoretiserande. Klart är utan tvekan att de uttryck för vidden av straffrättens komplexitet som de mest avancerade och finmaskiga begreppen utgör är obehövligen i de enklare fallen. Men det är när man ställs inför de svåra fallen, som av någon anledning är gränsfall, som det är viktigt med så precisa och genomarbetade begrepp och modeller som möjligt.

Denna artikel behandlar många fenomen och begrepp som är svåra att definiera, såsom klander, ansvar och rättfärdighet. Anledningen till att de används trots sin bristande precision är en förhoppning att tillämpningen av termerna skall illustrera hur både viktiga och nödvändiga dessa begrepp är när vi diskuterar straffrätt på ett djupare plan. Det kan vi instinktivt uppleva. Då gör det inte så mycket att vi inte kan säga exakt vad de betyder – vi vet det ändå.

3. ATT TA ANSVAR FÖR SINA GÄRNINGAR – ANSVARSLÄRANS UTVECKLING

Anledningen till att vi överhuvudtaget kan tala om brott, brottslingar och straffrätt är att vi har skapat dem: ”naturen känner inga brottslingar; samhället utväljer dem”.⁶ Utifrån våra värderingar om vad som är gott och ont väljer vi att kriminalisera vissa beteenden som vi håller för onda i den bemärkelsen att de orsakar någon form av skada eller fara, eller utgör någon form av kränkning.

5 Se Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt, Uppsala 2001, s. 33 ff.

6 Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 45.

Den som efter en kriminalisering betar sig på det sätt som samhället förklarar för felaktigt är i princip brottslig. Varför vi sedan måste *straffa* den som avviker från det påbudna beteendet har diskuterats i alla tider utifrån olika varianter av preventions- och vedergällningstänkande. Den diskussionen är emellertid inte ämnet för denna artikel.

I princip är det beteenden, alltså gärningar, som en kriminalisering omfattar. Sedan mycket länge har man dock på olika sätt och av olika skäl inskränkt den omfattning i vilken kriminalisering faktiskt medför straff. Genom det att vi ställer upp fler krav än att det kriminaliserade beteendet har utförts för att brott skall föreligga blir den grupp som straffas mindre än den grupp som faktiskt har orsakat det oönskade onda. Denna tanke kan i stor utsträckning kopplas till *konformitetsprincipen*, ur vilken *skuldprincipen* kan härledas. Principerna går ut på att straffrättsligt ansvar är avhängigt ett ådagaläggande av skuld, något som bara den som haft förmåga och tillfälle att rätta sig efter lagen kan göra.⁷ Därmed måste en otillåten gärning skiljas från ett brott på så sätt att det senare förutsätter att gärningsmannen kan tillskrivas ett personligt ansvar för sin gärning. Bedömningen av om sådant ansvar föreligger utgör alltså, i motsats till vad man lätt föreställer sig, inte i sig ett skäl att döma någon för brott utan är tvärtom ägnad att minska det antal som döms för brott i förhållande till dem som begår en straffbelagd gärning.⁸ I takt med att förändringar skett i synen på vad som motiverar uppställandet av ett krav på personligt ansvar har emellertid utformningen av detta krav förändrats; vissa aspekter har lyfts fram som viktiga och andra har förklarats vara ointressanta eller föråldrade allt under det att tiderna skiftat.

Före brottsbalkens ikraftträdande 1965 var inskränkningen i kriminaliseringens genomslag större genom att man inte bara uppställde ett krav på imputation (tillräknande), som genom en bedömning av uppsåt eller oaktsamhet avser frågan vilket förhållande en individ har till en begången gärning, utan även krävde imputabilitet (tillräknelighet), vilket rör beskaffenheten av den individen som begått gärningen.⁹ Medan tillräknandekravet kvarstår genom att det fordras att en gärning skall ha begåtts uppsåtligen, eller i vissa fall oaktsamt, saknas alltså numera ett krav på tillräknelighet för att brott skall föreligga. Detta krav, som tidigare framgick av 5 kap. 5 § strafflagen, formulerades

7 Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 59.

8 Se Jareborg, Nils, Determinism och ansvar, i Straffrättsideologiska fragment, Uppsala 1992, s. 235 f.

9 Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, s. 76.

i en av sina modernare lydelse (1945) som att

”ej må någon fällas till ansvar för gärning, som han begår under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom”.

Ett krav på tillräknelighet har härletts ur tanken att människan har en fri vilja, och därmed har möjlighet att välja mellan rätt och fel. Utgångspunkten är att en människa är klandervärd och bör hållas ansvarig för sitt val när hon av fri vilja gör det som rättsordningen genom kriminalisering förklarar för ont. Intar man denna ståndpunkt är det också naturligt att dra slutsatsen att den som saknar möjlighet att göra ett fritt val, exempelvis p.g.a. psykisk störning, inte på samma sätt är klandervärd; även om den straffbelagda gärningen i sig är klandervärd går det inte att klandra människan som utfört den, eftersom hon i en bemärkelse inte haft förmåga att rätta sig efter lagen. I denna tanke botten tillräknelighetsbegreppet, som alltså skiljer ut dem som på grund av sitt sinnesskickstånd saknar möjlighet att göra de fria överväganden som motiverar utkrävande av ansvar. Tanken var central i den s.k. klassiska straffrätt som växte fram genom upplysningen och som dominerade på 1800-talet.¹⁰

Under den senare delen av 1800-talet blev den eviga frågan om människor verkligen har en fri vilja eller om tillvaron tvärtom är determinerad återigen ett omdebatterat ämne inom filosofin. Deterministiska filosofer som Schopenhauer, Nietzsche och Hägerström menade att vi saknar möjlighet att göra fria val, eftersom våra val är beroende av vilka val vi tidigare gjort (och dessa val var i sin tur beroende av de föregående valen).¹¹ I straffrätten kom denna i högsta grad teoretiska fråga upp till den praktiska ytan på ett för den enskilde många gånger avgörande sätt; ytterst visade sig frågan gälla skillnaden mellan inte bara skuld och oskuld utan också fängelse och frihet.

Med den fria viljan ifrågasatt kom straffrättens fokus att falla på sociologiska och psykologiska aspekter istället för på de filosofiska frågorna om ansvar och klander. Varför, frågade sig den tidens straffrättare, skall man klandra vissa och andra inte om ingen egentligen har möjlighet att välja mellan gott och ont?

10 SOU 1996:185: Straffansvarets gränser, del I, s. 514 ff.; Jareborg, Nils, Handling och uppsåt, Stockholm 1969, s. 133 ff.

11 Se Honderich, Ted, Determinism, i Cline Horowitz, Maryanne (red.), New Dictionary of Ideas, vol. 2, Detroit 2005, s. 567 ff.; Jareborg, Handling och uppsåt, s. 133 ff.

Med den inflytelserike Johan C.W. Thyrén i spetsen anförde många att det som var relevant för bestraffning skulle vara en gärningsmans ”samhällsfarliga vilja” och att det därför snarare var graden av samhällsfarlighet än någon eventuell möjlighet att ta ansvar som var det avgörande för om någon skulle hållas för brottslig.¹² En samhällsfarlig vilja är något helt annat än en fri vilja – man handlar efter hur man är, och hur man är, det kan man inte rå för. Strahl fångade väl den rådande uppfattningen i påståendet att ”var människa och därmed varje brottsling handlar efter sin egen natur och man kan därför ej i vanlig mening klandra honom”.¹³ Med ett sådant betraktelsesätt, där ingen kan klandras eftersom vi enbart styrs av vår natur (som vi inte kan råda över) blir slutsatsen att en distinktion mellan klandervärda och icke klandervärda är meningslös; bestraffningen måste helt enkelt grundas på och utformas efter andra skäl. För 1900-talets straffrättsvetenskap blev dessa skäl i stor utsträckning praktiska, i synnerhet en önskan att på olika sätt skydda samhället och i viss mån brottslingen (allmän- och individualprevention).¹⁴

I SOU 1956:55 - som i linje med denna utveckling talande nog innehöll ett förslag till ”skyddslag” - föreslogs att tillräknelighet som förutsättning för personligt ansvar skulle avskaffas. Det viktiga var att avhålla brottsligt benägna människor från att begå brott, och då var det givetvis angeläget att den som begått kriminaliserade gärningar och var i behov av vård skulle kunna dömas och därmed få den behandling som behövdes.¹⁵ Huruvida människan ifråga i någon mera rationell mening kunde hållas ansvarig för det inträffade ansågs, mot bakgrund av determinismens utbredning och betonandet av de sociologiska och preventiva överväganden som ersatte ansvarstanken, som en överspelad fråga.¹⁶ Därmed är inte sagt att denna overseende inställning till frågan om personligt ansvar i straffrätten var grundad i någon cynism eller likgiltighet inför människors svaghet. Snarare var det nog en uppriktig övertygelse hos de allra flesta att om brott begås av en ofri mänsklig natur är det enda sättet att

12 Thyrén, Johan C.W., *Principerna för en strafflagsreform*, del III, Lund 1914, s. 4 ff.; Agge, Ivar, *Straffrättens allmänna del*, andra häftet, Stockholm 1961, s. 251. En omfattande redogörelse för och analys av tankegångarna görs i Jareborg, *Handling och uppsåt*, s. 29. Jareborg påpekar att deterministen Thyrén inte tycks ha några problem med att diskutera i termer av vilja när denna är samhällsfarlig.

13 Strahl, Ivar, *Det straffrättsliga ansvaret*, i *Festskrift tillägnad Karl Schlyter*, Stockholm 1949, s. 331.

14 Se t.ex. Lernestedt, Claes, *Kriminalisering – problem och principer*, Uppsala 2003, s. 50 ff.

15 SOU 1956:55: *Skyddslag*, s. 273 ff.

16 Se SOU 1996:185, del I, s. 517.

påverka brottsligheten att försöka påverka brottslingens natur. Huruvida något sådant är möjligt med ett strikt deterministiskt synsätt är en annan sak.

I brottsbalken, som den nya strafflagen trots allt fick heta när den antogs 1962, genomfördes idén från skyddslagsförslaget, med följden att frågan om tillräknelighet lyftes ut ur ansvarsläran. Eftersom en fullständig blindhet inför huruvida en gärningsman var tillräknelig dels framstod som inhuman och dels skulle strida mot tanken om individualprevention infördes istället ett förbud i brottsbalken mot att döma den som begått ett brott under inflytande av sinnessjukdom eller sinnesslöhet till fängelse som, vad gäller allvarligt psykiskt störda, numera återfinns i villkorad form i 30 kap. 6 § BrB.¹⁷ Genom att frågan om tillräknelighet överfördes till påföljdsläran är därmed numera den svenska straffrättens prövning av personligt ansvar i princip uttömd genom bedömningen av uppsåt eller oaktsamhet. Endast i vissa speciella fall, såsom vid nödvärnsexcess, sker någon ytterligare prövning vid bedömningen av personligt ansvar.¹⁸

Den preventiva syn på straffrätten som en gång motiverade inskränkningen av ansvarsbedömningen genom borttagandet av tillräknelighetskravet har på senare tid kommit att utmanas av en renässans för den klassiska straffrätten, särskilt på påföljdslärans område. Sedan 1989 års påföljdsreform är det i första hand en bedömning av den brottsliga gärningens straffvärde som skall läggas till grund för utmätning av straff (29 kap. 1 § BrB). Den brottsliges vårdbehov (individualprevention) och betydelsen av allmän avskräckning (allmänprevention) spelar en underordnad roll.¹⁹ Fortfarande består dock påföljden rättspsykiatrisk vård, som är kopplad till ett vårdbehov. Fängelseförbudet har dessutom nyligen urholkats genom införandet av en ventil som medför att en person som begått en gärning under inflytande av allvarlig psykisk störning men som vid tidpunkten för domen inte längre har ett vårdbehov kan dömas till fängelse om det finns synnerliga skäl för detta.²⁰ De nyklassiska tendenserna inom påföljdsläran har inte heller lett till någon förändring på ansvarsnivån, som alltjämt är centrerad kring frågan om tillräknande, dvs. om gärningsmannen ådagalagt uppsåt eller oaktsamhet. Frågan är då vad detta förhållande får för konsekvenser.

17 Prop. 1962:10: Förslag till brottsbalk, s. C 103 ff.

18 Jareborg, Handling och uppsåt, s. 346.

19 Se Jareborg, Nils & Zila, Josef, Straffrättens påföljdslära, 2 uppl., Stockholm 2007, s. 100 ff.

20 SFS 2008:320; prop. 2007/08:97; Ds 2007:5: Påföljder för psykiskt störda lagöverträdare.

4. UPPSÅTSBEGREPPETS INNERSTA BYGGSTENAR - ELLER VAR STAFFAN R UPPSÅTLIG?

I Blekinge tingsrätt ogillades åtalet mot Staffan R i dess helhet. Det var visserligen klarlagt, fann tingsrätten, att Staffan R ”på nära håll med ett hagelgevär skjutit Simon S i bröstet och i vänstra armen och härigenom orsakat hans död”.²¹ Därmed, konstaterade tingsrätten, blev det avgörande att pröva om Staffan R begått gärningen uppsåtligen. Mot bakgrund av den rättspsykiatriska utredningen befanns det vara styrkt att gärningen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, vilket förklarades inte i sig utgöra något hinder mot att gärningen begåtts uppsåtligen.

Den för svenska domstolar relativt ovanliga frågan vad som egentligen konstituerar uppsåt uppkom således. Tingsrätten konstaterade att ”kravet på tillräcklig medvetenhetsgrad” är vad domstolens uppsåtprövning ”närmast [tar] sikte på” i de fall där gärningen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning.²² Efter en värdering av den rättspsykiatriska bevisningen konstaterade domstolen att det inte var bevisat att Staffan R ”var[it] i sådan grad medveten om sitt handlande att han kan anses ha begått gärningarna uppsåtligen”, varför han vid gärningstillfället inte hade ”insett eller, med andra ord, inte varit medveten om att det förelåg en risk för att hans handlande skulle döda Simon S”.²³ Därmed ogillades åtalet.

Domen väckte stor uppmärksamhet och överklagades till Hovrätten över Skåne och Blekinge, som dömde Staffan R för dråp och grov misshandel. I likhet med tingsrätten fann hovrätten ”det objektiva händelseförloppet” för utrett, och övergick istället på frågan om Staffan R begått gärningarna uppsåtligen. Hovrätten konstaterade att utgångspunkten för bedömningen var ”ett krav på att gärningsmannen ska ha varit i tillräcklig grad medveten om vad han har gjort”.²⁴ Efter en värdering av bevisningen konstaterade hovrätten att trots att Staffan R ”vid gärningstillfället varit oförmögen att på ett normalt sätt överväga andra handlingsalternativ” var det inte givet att han saknat ”medvetenhet om vad han faktiskt gjorde”. Tvärtom fann hovrätten att Staffan R:s handlande ”utgjort reaktioner på händelser i omvärlden” och att han hade ”blivit varse ett

21 Tingsrättsdomen, s. 83.

22 Tingsrättsdomen, s. 85.

23 Tingsrättsdomen, s. 86.

24 Hovrättsdomen, s. 8.

utifrån kommande hot och vidtagit en serie åtgärder för att bemöta detta”.²⁵ Därmed ansåg hovrätten det visat att Staffan R ”varit i tillräcklig grad medveten om sitt handlande”.

Hovrätten fortsatte därför med att pröva om ”effekterna av handlandet [hade] omfattats av [Staffan R:s] uppsåt”. Efter att ha godtagit att Staffan R inte hade haft för avsikt att beröva Simon S livet återstod två uppsåtsformer att pröva: ”om han – utan att ha haft för avsikt att döda – insett eller varit säker på att den effekten ändå skulle inträda (indirekt uppsåt) eller om han insett risken för effekten och i respektive handlingsögonblick förhållit sig likgiltig till att den förverkligades (likgiltighetsuppsåt)”.²⁶ Vad gäller dråpet på Simon S fann hovrätten att Staffan R, med avseende på det andra skottet mot Simon S, måste ha varit ”praktiskt taget säker (praktisk visshet) på att det skulle leda till Simon S död” eftersom han som jägare med tidigare erfarenhet av det vapen som han använde i gärningsögonblicket måste ”ha insett – och tagit med i beräkningen – att det förelåg en höggradig risk” för att skotten skulle leda till Simon S död. Därmed fann hovrätten det styrkt att Staffan R uppsåtligen hade berövat Simon S livet, och dömde, efter några andra överväganden, Staffan R för dråp.

Tingsrätten diskuterar huvudsakligen frågan om Staffan R varit ”i tillräcklig grad medveten om sitt handlande”. Vad som avses med detta är emellertid knappast givet. Man svävar något på målet och förklarar att istället för att ha varit i tillräcklig grad medveten om sitt handlande har Staffan R ”i det närmaste helt saknat förmåga att medvetet överväga sitt handlande och inse konsekvenserna av detta” och ”inte insett eller, med andra ord, inte varit medveten om att det förelåg en risk för att hans handlande skulle döda...”.²⁷ Rör tingsrättens bedömning av Staffan R:s medvetenhet det att han handlande eller det att den förelåg en risk för en följd?

Oklarheten illustrerar det bakomliggande faktum att vi har att göra med två helt olika frågor, som är lätta att sammanblanda. Rör således den grundläggande frågan om medvetenhet det att man handlar eller det att man förstår innebörden av det man gör? I doktrinen har detta lösts genom att frågan om medvetenhet om själva handlandet placeras utanför uppsåtsbegreppet och istället får bli en del av prövningen av huruvida en otillåten gärning överhuvudtaget begåtts. Är man inte medveten om att man handlar (för att man t.ex.

25 Hovrättsdomen, s. 10.

26 Hovrättsdomen, s. 11.

27 Tingsrättsdomen, s. 86.

går i sömnen) är inte den gärning man utfört straffrättsligt relevant. Det rör sig helt enkelt inte om en gärning i straffrättens mening.²⁸

En sådan lösning, som inte betyder mycket mer än att frågan om medvetenhet om handlande ställs i ett annat led i bedömningen, låter istället uppsåtsbedömningen fokusera på följder av ett handlande och omständigheterna som omger det.²⁹ Eftersom tingsrätten friade Staffan R redan med anledning av bristande medvetenhet om handlande är det enbart hovrätten som får anledning att diskutera detta (även om några formuleringar i tingsrättens dom som sagt leder tankarna även till följderna).

Uppsåt är ett rättsligt begrepp, inte psykiatriskt, psykologiskt, sociologiskt eller filosofiskt.³⁰ Vad som avses med det centrala begreppet medvetenhet är därmed en rättsdogmatisk fråga, som inte påverkas av någon psykologisk eller filosofisk diskussion. Det betyder inte att dessa aspekter skulle sakna betydelse för själva utformningen av uppsåtsbegreppet. Som visats ovan har dessa frågor tvärtom haft avgörande betydelse för hur man i olika tider resonerat kring uppsåt och den vidare frågan om ansvarslärens konstruktion. Det saknar dock direkt betydelse för utgången i ett enskilt mål om en psykiatriker skulle förklara att någon varit omedveten om någonting visst; det som är relevant är istället om den tilltalade kan anses ha uppfyllt det rättsliga kravet på medvetenhet.³¹

Uppsåt till en följd innefattar två element: dels att gärningsmannen förstår att följden är möjlig, dels att han har en viss inställning till följden.³² Det första elementet, det kognitiva, innebär ett krav på att gärningsmannen åtminstone misstänker att en viss följd kan komma att realiseras. En sådan misstanke fordrar någon form av medvetenhet. Som framgår av det viktiga rättsfallet NJA 1968 s. 500 hindrar inte exempelvis ”en höggradig affekt” att en gärning begås uppsåtligt. I fallet uttalade den rättspsykiatriske sakkunnige, professor Rylander, att

28 Jareborg, Handling och uppsåt, s. 40; Asp, Petter & Ulväng, Magnus, Supplement till Allmän kriminalrätt, Uppsala 2008, s. 5.

29 Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 309.

30 Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, s. 90. Se även SOU 1996:185, del II, s. 16.

31 Se t.ex. NJA 1968 s. 500, där hovrätten i stor utsträckning förlitar sig på orden i det rättspsykiatriska utlåtandet, medan HD är mera kallsinnig till detta. Rättsfallet kommenteras utförligt i Jareborg, Handling och uppsåt, s. 218 ff. och i SOU 1996:185, del II, s. 14 ff.

32 Asp & Ulväng, Supplement till Allmän kriminalrätt, 2008, s. 6.

”slutsatsen att G måste ha insett risken att A och G skulle kunna komma att avlida innebär att samma krav ställs på en psykiskt abnorm man som handlat i en våldsam affekt som på en genomsnittsperson i en relativt balanserad sinnesförfattning”.

Uttalandet av den tydligt förvånade sakkunnige visar på hur mångbottnat begreppet medvetenhet är i sin betydelse. Det rättsliga begreppet medvetenhet (som kan syfta på antingen handlande eller följder) betyder någonting helt annat än hur psykiatrin förstår det; professor Rylander skriver vidare i sitt utlåtande i NJA 1968 s. 500 att slutsatsen att G skulle ha varit medveten om den höga risken för följden död ”ur psykopatologisk synpunkt onekligen ter sig åtskilligt verklighetsfrämmande”.

Det som avses med medvetenhet i rättslig bemärkelse är således betydligt vidare än vad som avses inom psykiatrin. Vad som krävs i fråga om medvetenhet om följdens möjliga realiserande är inte ett aktivt medvetande i bemärkelsen att man i handlingsögonblicket tänkte på följden (i tysk doktrin kallat ”Daran-Denken”). Det räcker istället att en människa har latent tillgång till den kunskap som möjliggör åtminstone misstanke om följden. Med Strahls ord torde en människa helt enkelt ”få anses medveten om allt det hon en gång lärt känna eller tänkt på och inte sedermera glömt”.³³

Det är mot bakgrund av detta som hovrätten, som påpekar att Staffan R var en erfaren jägare med erfarenhet av vapen, förklarar att Staffan R i fråga om det andra skottet måste ha varit ”praktiskt taget säker (praktisk visshet) på att det skulle leda till Simon S död”.³⁴ Med hovrättens bevisvärdering var han medveten om risken och värderade denna betydligt högre än minimikravet misstanke; utifrån sina tidigare erfarenheter måste Staffan R ha varit praktiskt taget säker på att ett skott på nära håll skulle leda till Simon S död. Han var således medveten om risken för följden, knappast på det sättet att han aktivt tänkte på det i skottögonblicket, men i rättsordningens ögon hade han latent

33 Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, s. 112. Resonemanget bygger på Jareborgs omfattande undersökning av medvetenhet och uppsåt i Handling och uppsåt, s. 210 ff. Utifrån tysk straffrättsteori skiljer Jareborg å ena sidan på aktuell vetskap (”Daran-Denken”) och latent vetskap (som kan aktualiseras utan eftertanke), som grundar uppsåt, och å andra sidan latent vetskap (som fordrar eftertanke) och potentiell vetskap, som grundar oaktsamhet.

34 Hovrättsdomen, s. 11.

tillgång till sådan kunskap som möjliggjorde en riskbedömning. Därmed var kraven för att det kognitiva elementet skulle föreligga i Staffan R:s fall uppfyllda.

I de fall då uppsåtets kognitiva element innehåller en medvetenhet om att det finns en mycket hög risk för följden ("praktiskt taget säker på") är det ointressant att självständigt värdera vilken inställning till följden som gärningsmannen hade i gärningsögonblicket. Uppsåtets andra element, det voluntativa, det som rör gärningsmannens inställning eller vilja i förhållande till följden, innebär att gärningsmannen skall ha varit åtminstone likgiltig i förhållande till följdens realiserande.³⁵ Den som, likt Staffan R, är "praktiskt taget säker på" att en följd skall inträda, har genom sitt blotta handlande manifesterat sin inställning till följden, varför någon prövning av det voluntativa momentet inte behövde ske med avseende på det andra skottet mot Simon S.

Uppsåtsbegreppet är sammanfattningsvis konstruerat kring följden, och innefattar en prövning av om gärningsmannen dels varit medveten om risken för följden, dels om han, i fall då han värderat risken som möjlig men inte varit säker på dess inträdande, åtminstone varit likgiltig till att den inträder. Det går dock inte att komma ifrån att grundstenen i uppsåtsbegreppet är medvetenhet, varmed avses både det aktivt tänkta och det latent tillgängliga. Staffan R var i rättslig mening medveten om den höga risken för följden. Däremot är det inte speciellt troligt att han tänkte på att Simon S skulle dö om han avlossade det andra skottet eller att han förstod det. Därmed blir uppsåtsbegreppets utformning problematisk i Staffan R:s fall. Han var nämligen allvarligt psykiskt störd.

5. MEDVETENHET OCH TILLRÄKNELIGHET - ELLER VAR STAFFAN R OTILLRÄKNELIG?

Både tingsrätten och hovrätten konstaterar i sina domar att Staffan R begick gärningarna under påverkan av en allvarlig psykisk störning.³⁶ Därmed inte sagt att han även skulle vara att se som otillräknelig om det fortfarande hade funnits ett sådant begrepp i svensk rätt. 5 kap. 5 § strafflagen uppställde visserligen inte mera långtgående krav för ansvarsfrihet än att gärningen begåtts "under inflytande av sinnessjukdom..." Psykansvarskommittén, som i sitt

35 Asp & Ulväng, Supplement till Allmän kriminalrätt, s. 12. Se även NJA 2004 s. 176.

36 Tingsrättsdomen, s. 84; hovrättsdomen, s. 16.

betänkande från 2002 förespråkar ett återinförande av ett tillräknelighetskrav, föreslår emellertid att gränsen för otillräknelighet skall dras där det är ”uppenbart att gärningsmannen inte har kunnat ta ansvar för sin handling”.³⁷ Enligt kommitténs förslag, som ännu inte lett till lagstiftning, skulle ett sådant tillräknelighetskrav vara ”i huvudsak insiktsrelaterat”, vilket beskrivs som att gärningsmannen antingen ”saknat förmåga att förstå gärningens innebörd” eller ”saknat förmåga att anpassa sitt handlande efter sin förståelse” av denna.³⁸ Gärningsmannen skall således ha varit allvarlig psykiskt störd, men denna störning skall dessutom ha inneburit en avsaknad av förståelse av gärningens innebörd eller av förmåga att anpassa sitt handlande efter en förståelse av denna innebörd.³⁹

Frågan uppkommer hur detta förhåller sig till uppsåtsbegreppets krav på medvetenhet, och, i Staffan R:s fall, om hovrättens konstaterande att dennes handlande ”varit panikstört och inte underkastat någon rationell analys”,⁴⁰ något som alltså inte uteslöt medvetenhet om risken för följd, innebär en sådan avsaknad av förmåga att ”förstå gärningens innebörd” eller att ”anpassa sitt handlande efter sin förståelse”.

Såsom konstaterats ovan innebär kravet på medvetenhet om risken för en följd inte mycket mer än att man har latent tillgänglig kunskap som möjliggör slutsatsen att det föreligger en risk för följd. Det är emellertid inte svårt att konstatera att en allvarligt psykiskt störd person i gärningsögonblicket sällan kan ha förmåga att utnyttja sin ”medvetenhet” till vad begreppet rimligen egentligen ligger nära, nämligen att faktiskt ”förstå gärningens innebörd”. Den som inte förstår att döden är en högst trolig följd av avfyrandet av ett dödligt vapen på nära håll saknar förståelse för ”gärningens innebörd”, även om utformningen av medvetenhetsbegreppet leder till ett annat resultat.

Även om några säkra slutsatser inte kan dras ligger det nära till hands att utifrån hovrättens formuleringar om Staffan R:s psykiska tillstånd anta att denne vid gärningstillfället uppfyllde Psykansvarskommitténs föreslagna krav och därmed var otillräknelig när han sköt Simon S. Detta förhållande, sett i anslutning till medvetenhetsbegreppet, illustrerar tydligt den svenska ansvarslärens inställning till ansvar. Det är en sak att inte aktivt tänka på något om man ändå

37 SOU 2002:3: Psykisk störning, brott och ansvar, s. 247.

38 SOU 2002:3, s. 248.

39 SOU 2002:3, s. 248 f.

40 Hovrättsdomen, s. 10.

utnyttjar sin undermedvetna kunskap till att förstå sitt handlande, men det är knappast annat än en standardiserad bedömning utifrån en frisk människas förutsättningar om man låter psykiskt störda omfattas av samma medvetenhetsbegrepp. Att den som handlar utan möjlighet till ”någon rationell analys” skulle ha kunnat vara medveten om situationen på ett sådant sätt att han kan vara ”praktiskt taget säker” på att skottet skulle leda till Simon S död blir därmed inte mycket mer än en konstruktion. För att återknyta till det inledningsvis ifrågasatta begreppsparat objektivt-subjektivt kan det konstateras att det ”subjektiva” uppsåtsbegreppet har starka normativa, objektiviserade inslag genom att det bara i begränsad utsträckning återspeglar vilka förutsättningar gärningsmannen faktiskt hade vid gärningstillfället.

Oavsett om en sådan konstruktion kan anses motiverad, exempelvis av systematiska skäl eller av att man anser att frågan om ansvar i någon egentlig bemärkelse saknar betydelse⁴¹ är det tydligt att ett krav på tillräknelighet skulle inskränka mängden gärningar begångna av allvarligt psykiskt störda personer som bedöms som brott. Staffan R, som av hovrätten befunnits uppsåtlig (vilket utifrån domstolens bevisvärdering bör vara korrekt enligt svensk rätt), skulle således med ett krav på tillräknelighet inte hållas ansvarig trots att han gjort sig skyldig till en uppsåtlig otillåten gärning.⁴²

Det visar sig därmed att vad som sades ovan om filosofins betydelse för straffrätten kom att betyda skillnaden mellan friande och fällande dom för Staffan R. Så blir dråpet i Rödeby en tydlig illustration av vilken betydelse valet av principer och skäl har i straffrätten.

6. ANSVAR OCH KLANDER - ELLER VAR STAFFAN R KLANDER-VÄRD?

Personligt ansvar i straffrätten handlar om i vilken utsträckning verkningarna av en kriminalisering skall inskränkas med hänsyn till olika faktorer hänförliga till gärningsmannens insikter eller inställning till händelseförloppet och dess följder. Det är således inte ansvar utan kriminalisering som öppnar vägen mot bestraffning, medan frågan om ansvar på ett sätt egentligen kan sägas handla om i vilka fall vi skall fria någon trots att en otillåten gärning utförts.⁴³

41 Se avsnittet ovan om fri vilja och ansvar.

42 Se Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 360.

43 Se Jareborg, Determinism och ansvar, s. 235 f.

Frågan om tillräknelighet gäller emellertid ”huruvida en gärningsman skall frias från ansvar trots att han har gjort sig skyldig till en uppsåtlig otillåten gärning”.⁴⁴ Detta spörsmål bygger, som avsnitten ovan sökt illustrera, på frågan om det på ett djupare plan går att hålla människor ansvariga för sina gärningar. 1900-talets deterministiskt influerade rättsvetenskapsmän och lagstiftare svarade nej på den frågan, och torde istället närmast ha menat att om något var klandervärdt så var det inte människan som begått ett brott utan gärningen i sig. Detta fick till följd att kopplingen mellan moraliskt ansvar, baserat på klander och förmåga att rätta sig efter lagen, och straffrättsligt ansvar, baserat på regelsystemets utformning, luckrades upp. Eftersom man menade att moraliskt ansvar egentligen är en chimär, baserad på gammalmodiga föreställningar om klander och fri vilja, var det ingenting som hindrade att man utformade det straffrättsliga ansvarsbegreppet utifrån praktiska överväganden om vem som borde straffas eller underkastas kriminalvård. Annorlunda uttryckt kunde alla hållas ansvariga just för att ingen med ett sådant synsätt egentligen är ansvarig för sitt handlande. Därmed var vägen öppen för att avskaffa kravet på tillräknelighet i straffrättens ansvarslära.

Det står emellertid klart att determinismen har använts för att dra alltför långtgående slutsatser. Redan i sin doktorsavhandling 1969 ifrågasatte Jareborg om ett accepterande av determinismen verkligen medför att det blir omöjligt att tala om ansvar och klander i straffrätten.⁴⁵ Begreppet har i grunden missförstått, menade han, om man resignerat konstaterar att man saknar fri vilja och därmed upphör att göra överväganden om sitt handlande och sin framtid. Determinism, även i sin renaste form, betyder inte mer än att ”när en person gör X, så kunde han på ett sätt inte låta bli att göra X. Detta innefattar emellertid inte mer än att han skulle göra samma sak igen, om ett nytt tillfälle gavs och *allting* vore precis likadant”.⁴⁶

Det står klart att frågan huruvida vi har en fri vilja eller inte har utövat ett mycket stort inflytande på den moderna straffrätten. Det finns emellertid egentligen ingen anledning att dra slutsatsen att det eventuella förhållandet att vi skulle sakna fri vilja innebär att vi inte går att klandra som individer. Det är helt enkelt vi själva som avgör vilka moralregler vi vill lägga till grund för vår straffrätt, och dessa bör företrädesvis bygga på tanken att människan inte är en maskin utan istället, i någon bemärkelse, är förmögen att skilja på rätt och

44 Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 360.

45 Jareborg, Handling och uppsåt, s. 135 f.

46 Jareborg, Determinism och ansvar, s. 233.

fel. Psykansvarskommittén formulerar resonemanget som att ”de straffrättsliga bestämmelserna om personligt ansvar och straff i många stycken [kan] ses som en i demokratisk ordning beslutad och därigenom formaliserad samling moralregler”.⁴⁷

Avgörande för utformningen av straffrättsligt ansvar blir då frågan om prövningen skall vila på en djupare moralisk föreställning om klander, nämligen den att enbart den människa som är klandervärd skall hållas ansvarig för sina gärningar. En sådan bedömning låter sig knappast göras på rättskipningsnivån,⁴⁸ då en fråga om brott i ett enskilt fall bör vara rättslig och inte bygga på vad som säkerligen skulle bli högst personliga moraliska överväganden. Den finns dock ingenting som hindrar att sådana överväganden beaktas i den generella utformningen av ansvarsförutsättningarna och åstadkommer att en värdering av klander nedläggs i regleringen som sådan. Redan idag kan så anses vara fallet vid uppsåt, där en uppsåtlig gärningsman ”ipso facto [är] klandervärd, såvida ingen annan ursäktande omständighet gör honom ansvarsfri.”⁴⁹ Som nämnts medför ansvarslärans utveckling att sådana ursäktande omständigheter numera är begränsade till vissa specialfall, såsom nödvärnsexcess, varför en människa som befins uppsåtlig till en otillåten gärning i de allra flesta fall blir föremål för samhällets klander.

Men vem är då egentligen klandervärd? Är den klandervärd som är medveten om risken för följderna av sitt handlande i den mening som uppsåtsbegreppet avser? Säkerligen i de flesta fall, eftersom uppsåtsbegreppet i sin konstruktion utgår från förekomsten av rationellt grundande föreställningar om huruvida en följd är möjlig.⁵⁰ Är emellertid den klandervärd vars handlande, likt Staffan R:s, ”inte varit underkastat någon rationell analys”?⁵¹ Har en sådan gärningsman i huvudtaget haft möjlighet att rätta sig efter lagen i konformitetsprincipens mening? Psykansvarskommittén hänvisar till

”den allmänt spridda tanken att det är orättfärdigt att straffa någon som har begått en gärning under inflytande

47 SOU 2002:3, s. 231.

48 Angående frågan huruvida en gärnings förkastlighet bör kunna värderas på det judiciella planet, som är möjligt i en del rättsordningar, eller om frågan bör förbehållas det legislativa, se närmare Jareborg, Handling och uppsåt, s. 346 med hänvisningar.

49 Jareborg, Handling och uppsåt, s. 379 ff.

50 Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 305.

51 Hovrättsdomen, s. 10.

av psykisk störning eller en tillfällig sinnesförvirring, om gärningen, på grund av störningen eller sinnesförvirringen, inte kan sägas vara ett utslag av gärningsmannens fria val och han därför inte kan rå för den”.⁵²

Vi väljer själva om vi tycker att klander skall vara ett relevant fenomen att beakta i utformningen av vår straffrätt. Det är dock svårt att se hur en människosyn som ser människan som i grunden god och utrustad med omdöme skulle kunna förenas med ett förnekande av begreppen ansvar och klanders betydelse. Alldeles klart är att begreppen har en mycket stark grund i västerlandets humanistiska människosyn. Det blir då viktigt att skilja mellan klandervärda och dem som inte är det, vilket fordrar att vår straffrätt utformas i linje med vår moralsyn. Att Staffan R befanns ansvarig för ett mycket allvarligt brott trots att han handlade ”utan någon rationell analys” visar att så inte är fallet, vilket är ett tydligt problem i utformningen av den svenska ansvarsläran idag.

Utformningen av medvetenhetsbegreppet kan visserligen försvaras utifrån flera perspektiv. Det skulle i praktiken vara mycket svårt (om inte omöjligt) att styrka uppsåt om domstolen skulle fordra full bevisning om att följden varit föremål för gärningsmannens aktiva tänkande i gärningsögonblicket. Ur en mera teoretisk synvinkel kan även värdet av en sådan begränsning till ”Daran-Denken” ifrågasättas: friska människor har normalt förmågan att använda latent vetskap utan att aktivt tänka den.

Likväl blir följden av det vida medvetenhetsbegreppet att prövningen av uppsåt helt enkelt inte ensam räcker till för att konformitetsprincipen skall kunna upprätthållas i alla fall. I straffrättsligt avseende kan vi därmed inte med tillräcklig precision skilja dem som i moraliskt avseende är klandervärda från dem som i ett visst fall inte kan klandras. Slutsatsen kan således dras att den nuvarande regleringen av personligt ansvar saknar ett nödvändigt moment för att straffrätten skall kunna ge uttryck för klander på ett sätt som överensstämmer med konformitetsprincipen och ytterst med en humanistisk människosyn. Det saknas en prövning av gärningsmannens tillräknelighet.

7. AVSLUTNING: MOT EN RÄTTFÄRDIGARE STRAFFRÄTT?

Som nämnts ovan föreslås i SOU 2002:3 att kravet på tillräknelighet återinförs som förutsättning för personligt ansvar i svensk rätt. Detta förslag, som ännu

52 SOU 2002:3 s. 230.

inte lett till lagstiftning,⁵³ skulle innebära en viktig förändring i straffrättens syn på människors ansvar för sina gärningar och tydligt markera ansvarslärens koppling till moralen. Utifrån vad som har hävdats i denna artikel bör en sådan förändring vara självklar.

Att inskränka en kriminaliserings genomslagskraft är dock inte alltid så populärt. Det omdiskuterade fenomenet ”det allmänna rättsmedvetandet”, som gärna ser otillåtna gärningar som brott och människor som utfört sådana gärningar som klandervärda, har tagits till intäkt för att straffbelagda gärningar kräver en reaktion. Tendensen är farlig, och har antydningar av medeltidens effektinriktade vådaverk, då straff meddelades just för vad gärningsmannen hade gjort, varken mer eller mindre.⁵⁴

Vid tidpunkten för Rödebydråpet rådde ett förbud mot att döma den som begått brott under inflytande av en allvarlig psykisk tillfångelse, något som i någon mån medförde att en tilltalads bristande tillräknelighet kunde beaktas. Förbudet innebar att Staffan R inte kunde dömas till fängelse för sina brott. Eftersom han inte längre ansågs ha något vårdbehov och med hänsyn till den tid Staffan R hade suttit häktad valde hovrätten att inte heller aktualisera någon annan påföljd, varför påföljdseftergift meddelades.⁵⁵

Fängelseförbudet var emellertid föremål för den enda utredning på området under senare år som lett till lagstiftning, Ds 2007:5. Utredningens slutsatser, som innebar en uppluckring av fängelseförbudet, låter många av de ovan nämnda tendenserna komma till uttryck genom att de principer om skuld och ansvar som ligger till grund för t.ex. Psykansvarskommitténs betänkande får träda tillbaka till förmån för de överväganden som präglade mycket av 1900-talets straffrätt. Det anges uttryckligen att konformitets- och skuldprinciperna får ”en mera begränsad betydelse” för utredningens överväganden.⁵⁶ Utredaren

53 Se dock dir. 2008:93: Översyn av den psykiatriska tvångsvårdslagstiftningen, som behandlar den viktiga frågan hur den psykiatriska vården skulle kunna se ut efter en tillräknelighetsreform. Givetvis propagerar inte denna artikel för att allvarligt psykiskt störda människor som är en fara för sin omgivning skall släppas fria i samhället. De faller emellertid utanför ett straffrättsystem som baseras på ansvar och klander snarare än på praktiska överväganden, och bör därför kunna mötas av en tvångsvård som inte förutsätter brott för omhändertagande. Utredningen är således angelägen.

54 Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, s. 75.

55 Hovrättsdomen, s. 18 f.

56 Ds 2007:5, s. 96.

lyfter istället fram ”praktiska skäl, framför allt vårdaspekten”⁵⁷ och anför att ett högt straffvärde måste kunna mötas av en adekvat reaktion om inte gärningsmannen varit ”så påverkad av den psykiska störningen” att det inte skulle te sig ”rimligt att någonsin döma till fängelse”.⁵⁸ Det är helt enkelt proportionalitetsprincipen som skall ligga till grund för den straffrätt som utredningen förespråkar.

Den som uppfyller Psykansvarskommitténs definition av otillräknelighet kan enligt 30 kap. 6 § 2 st. BrB inte heller efter reformen av fängelseförbudet dömas till fängelse. Trots denna sista rest av strafflagens gamla tillräknelighetsbestämelse är det viktigt att se de möjligen svåravläsliga skillnaderna mellan Ds 2007:5 och Psykansvarskommitténs betänkande. Proportionalitetsprincipen handlar i grund och botten om att bestraffning skall ske utifrån ett förtjänst-tänkande. Straff skall utmätas i förhållande till allvaret i en brottslig gärning.⁵⁹ Principen är viktig, men måste sättas i sitt sammanhang. Den bygger inte sitt rättfärdigande på tanken att en gärning måste mötas av en proportionell reaktion, utan på den nyklassiska straffrättens viktiga betoning av förmåga och tillfälle att rätta sig efter lagen som förutsättning för straff. Det är den som kan hållas ansvarig för en gärning som skall mötas av ett straff i proportion till brottet. Att tala om behovet av proportionalitet utan att koppla detta till konformitets- och skuldprinciperna blir därmed knappast ett steg i rätt riktning mot en rättfärdigare straffrätt.

Utformningen av uppsåtsbegreppet medför att straffrätten inte på ett moraliskt tillfredställande sätt förmår skilja ut dem som är klandervärda. Med ett krav på både tillräknande och tillräknelighet skulle vi däremot få reella och trovärdiga möjligheter att genom straffrätten klandra medmänniskor för att de gjort avsteg från vad vi förväntade oss av dem. Att försöka klandra någon enbart på grundval av hans uppsåt blir i alltför många fall, inte minst i Rödeby, något helt annat än utkrävande av ansvar – det blir hämnd.

57 Ds 2007:5, s. 113.

58 Ds 2007:5, s. 120.

59 Jareborg & Zila, Straffrättens påföljdslära, s. 65 ff.